



CME

Working Paper Series 5/07

UTENRIKSPOLITISKE REFLEKSJONER

Arne Jon Isachsen
CME/BI

Juni 2007



BI

Centre for Monetary Economics
BI Norwegian School of Management

Utenrikspolitiske Refleksjoner

Hvorfor ikke Kina?.....	side	1
Den hvite manns byrde.....	side	5
Noen utenrikspolitiske temaer.....	side	9
Eiendomsretten i Kina – noe annet enn hos oss.....	side	13
Noen betraktninger om klimapolitikk.....	side	17
Refleksjoner om storpolitikk.....	side	22

Dette arbeidsnotatet setter sammen Månedsbrevet for årets seks første måneder.

Arne Jon Isachsen

MÅNEDSBREVET

Januar 2007

HVORFOR IKKE KINA?

Tidlig på 1400-tallet valgte Kina å isolere seg fra resten av verden. Det kom til å koste Midtens Rike dyrt. Om lag fire hundre år senere tvang europeerne seg inn på det kinesiske fastlandet. Et totusenårig keiserdømme gikk i oppløsning.

En følelse av å være verdens midtpunkt og av overlegenhet, kombinert med rigide samfunnsnormer, gjorde at Kina kom bakpå i forhold til Europa. Det mener professor David Landes ved Harvard University. Selv om Midtens Rike oppfant både spinnemaskin og kompass, papir og boktrykkerkunsten før Europa, virket den totalitære styreformens keiserdømmet kom til å anta lite ansporende på innovasjon og økonomisk vekst. Når et overlegenhetskompleks gav manglende villighet til å lære av andre, ble resultatet et Kina dominert av andre land i mer enn hundre år.

”David Landes enjoys his political incorrectness”, skrev Sunday Telegraph i sin anmeldelse av boken *The Wealth and Poverty of Nations* som kom ut i 1998. I fjor skrev Landes som nå er godt over 80 år gammel og professor emeritus ved Harvard University, en artikkel om Kina basert på kapitlene 4 og 21 i omtalte bok. Hvorfor var det ikke en kineser, men en portugiser som først rundet Kap det gode Håp?

Kina har utelukkende seg selv å takk for at landet kom så bakpå fra tidlig på 1400-tallet og utover, mener Landes. Denne tesen er vond å svelge. Politisk ukorrekt er den sikkert også. Nettopp derfor skal vi se nærmere på den i dette årets første Månedsbrev.

Med Columbus’ oppdagelse av Amerika i 1492 og med Vasco da Gamas runding av Kap det gode Håp seks år senere, seilende inn i Det indiske hav, begynner en ny tid. Der Europa tar teten. Denne ”europasentrerte” forståelsen av historien faller mange tungt for brystet.

- Hadde man ikke funnet opp det meste i Kina før Europa gjorde det?
- Var det ikke mer et sammentreff av tilfeldigheter som gjorde at europeere kom først til Amerika?
- Hadde ikke Kina allerede i 1421—1423 utforsket store havområder og det med skuter som Nelson nesten fire hundre år etter i slaget ved Trafalgar ikke kunne matche?

Svarene på disse tre spørsmålene er Ja, Nei, Ja.

Nei, mener David Landes, det var ingen tilfeldighet at portugisere, spanjoler, engelskmenn og nederlendere var de førende under de store oppdagelser. Den imponerende armadaen som keiser Zhu Di lot bygge og utruste, og som hans håndgangne mann evenukken Zheng He stod ut fjorden med i januar 1421, ble liggende og råtne på land – de få skutene som kom tilbake vel to år senere. Senere ble tegningene av skipene brent – de største var dobbelt så lange som HMS *Victory* der Nelson stod på broen i 1805 – loggene hevet, og rapportene ødelagt. Kina gikk inn i en flere hundre år lang periode med selvpålagt isolasjon. Der man intet skulle vite om verden der ute. Til tider var det sågar straffbart å lære seg et fremmed språk. Og å lære bort eget.

Kinas første sjanse – vitenskap, men ikke vekst

Kineserne lå milevis foran på så mange områder. De fremstilte krutt og kanoner lenge før oss. Kompasset var de tidlig ute med. Trillebåren likeså. Kunsten å lage papir og å trykke bøker kunne folk i Kina lenge før Gutenberg. Og porselen så fint at ingen i Europa kunne måle seg med dem. ”China” heter det fortsatt – porselen av ypperste kvalitet. Kina hadde spinnemaskin for hamp fem hundre år før England hadde sin for bomull. Men å videreutvikle maskinen fra hamp til bomull, det ble det ikke noe av.

Spranget fra innsikt og kunnskap til oppfinnelser ser man klare eksempler på i Kina. Men derfra til innovasjon – dvs. systematisk bruk av det nye for på den måten å kunne utnytte ressursene på bedre vis og således skape vedvarende økonomisk vekst – er mer sjelden vare. Det motsatte skjedde ofte – kunnskaper gikk i glemmeboken. Og ferdigheter gikk tapt. Så måtte man finne tingene opp igjen på nytt.

Da forholdt det seg annerledes i Europa. Med Renessansen (1400—1650) opplevde folkene i vår del av verden en ny giv: Systematisk akkumulasjon av kunnskap der én generasjon stod på skuldrene til den forrige. Et opprør mot det bestående – som Luthers 95 teser slått opp på kirkeveggen i Wittenberg i 1517 – og Galileis støtte til Kopernikus om at sola var universets midtpunkt – banet veien for romslighet. En atmosfære av frihet som åpnet opp for nye måter å tenke på og å gjøre tingene på.

Et annet forhold som fremmet europeernes nysgjerrighet og vilje til å prøve nytt, var jøde- og kristendommens syn om at naturen er underlagt mennesket. Det er lov å prøve seg. Mennesket skaper sin egen utvikling. Tiden er lineær. Mulighetene er til stede for å gjøre livet lettere for neste generasjon.

Kineserne prøvde ikke

Hvorfor realiserte ikke kineserne potensialet som lå i den kunnskapen de utviklet, og de oppfinnelsene de frembrakte? *Ingen prøvde*, svarer Landes. To forhold lå bak:

- Kontroll og reguleringer fremfor marked og eiendomsrett
- Samfunnets verdinormer i det store

I Kina har staten alltid vært overordnet individet. Slik er det fortsatt. Om den enkelte borger skulle finne på nye måter å gjøre kjente ting på, for på den måten å hente ut en økonomisk gevinst, måtte han påregne at keiseren – Himmelens Sønn – ville kreve sitt. Kanskje ved at

staten tar over – den private eiendomsretten stod ikke sterkt. Eller ved saftig skattlegging. Eventuelt ved forbud mot det nye, som likevel kunne la seg utnytte, mot passende kompensasjon til embetsfolk i de rette posisjoner. Korrupsjon er intet nytt under den kinesiske solen.

I et enormt stort rike, styrt av et dyktig og mektig embetsverk, preget av monopoler og kontroll, ligger ikke forholdene særlig godt til rette for innovasjoner og nye måter å gjøre tingene på. I samme retning trekker stramme begrensninger i geografisk mobilitet. En kinesers *hukou* eller identitetskort forteller – også i våre dager – hvor han eller hun hører hjemme. Videre ønsket myndighetene under Ming-dynastiet (1368—1644) å begrense den sosiale mobiliteten. Som professor David Landes sier, ”... with severe penalties for those jumping professional and occupational barriers.”

Med det andre kulepunktet over – samfunnets verdinormer i det store – mener David Landes det totalitære systemet keiserdømmet kom til å anta. Med kontroll av alle om alt over alt. Ikke bare fravær av frihet til å flytte. Her var reguleringer av klesdrakt. Hva slags snitt og hva slags farger. Maadressen i nyere tid, kan man si, står i en historisk tradisjon. Videre var det reguleringer av hva slags musikk man kunne spille. Og hvordan fester skulle feires.

Et regime så fullt av kontroll rammer alt initiativ og all nytenkning. I tillegg, skriver Landes, er det ”... a regime of paper work and harassment, endless paper work and endless harassment”. På toppen av det hele; forslag til nye måter å gjøre tingene på var ikke uten risiko. Det kunne bli sett på som en fornærmelse. Var ikke det bestående godt nok?¹

Også kinesernes syn på tiden spiller inn. Ting gjentar seg. En sirkulær opplevelse av tiden. Som ikke gir rom for vekst og utvikling. Eller for fremtidsoptimisme. At senere generasjoner skulle kunne nyte godt av egen generasjons foretaksomhet, var neppe en utbredt holdning blant kinesere i keiserdømmenes tid.

Kinas andre sjanse – lære av barbarene

Landet er Midtens Rike. Keiseren er Himmelenes Sønn. Den som vil nærme seg keiseren må falle ned på kne og ni ganger la pannen berøre jorden. At utsendinger fra vestlige land gikk med på dette, eller som Landes formulerer det, ”... allowed the Chinese to compel them to these gestures ...”, bidrog til at kinesernes selvbilde om egen overlegenhet ble ytterligere befestet. Til utsendingen fra den engelske kronen i 1816 sa keiseren følgende:

”Mitt dynasti tillegger ikke utenlandske varer noen verdi; Deres nasjon fremstår som listig og utspekulert, og varer fra fremmed land tiltaler meg ikke det minste.”

En slik holdning – fra keiseren selv – og det på et tidspunkt da europeernes maritime og våpenmessige overlegenhet var åpenbar for dem som ville se, viste seg lite regningsvarende. I 1839 kom engelskmennene tilbake. Og med kuler og krutt presset de seg inn i Midtens Rike.

Hvorfor benyttet ikke kineserne sjansen til å lære av andre? Det å skulle ha noe å hente hos andre folk og kulturer, sier professor Landes, ble sett på som tegn på svakhet. Var det

¹ Øystein Sundes ”Du måkke komme her og komme her” kan nok ha hatt mer for seg i hine hårde dagers Kina enn i dagens Norge.

overhodet noe å lære? Et overlegenhetskompleks, som egentlig og i økende grad dekket over egen usikkerhet, sperret for nysgjerrighet på det fremmede og for læring av andre.²

Kina hadde krutt og kanoner lenge før Europa. Men utviklet ikke våpenteknologien videre. Videre manglet kineserne viljen til nøye å sette seg inn i europeernes våpenteknologi. Kinesiske geværer, sier David Landes, var ofte farligere for dem som brukte dem enn for fienden. Han peker også på en annen årsak til keiseres manglende interesse for mer effektive våpen; engstelsen for lite lojale generaler. Som med mer kraftfulle våpen mellom hendene, lettere kunne utgjøre en trussel mot keiseren selv.

Paralleller til dagens Kina

På dette siste punktet kan man trekke en parallell til dagens Kina. Jeg har sett hevdet at kinesiske ledere kan ha blandede følelser rundt etableringen av store, privateide, kinesiske foretak. Hvorfor det? Fordi slike bedrifter – med store ressurser og lojale medarbeider – kan komme til å utgjøre en trussel mot CCP – Chinese Communist Party. Mindre risikofylt da med et næringsliv dominert av statseide foretak, statseide banker og utenlandske bedrifter.

Til slutt. Min oppgave her har i all hovedsak vært referentens. Jeg har prøvd å gjengi den historien David S. Landes forteller om Kina. Og Europa. Å skulle vurdere holdbarheten av den, eller vurdere den opp mot andre historier om det samme, har jeg ikke forutsetninger for.

Litteratur

Isachsen, A. J. (2006), "Vinterbrev: Bokhandleren i Paris", se

Landes, D. S. (1998), *The Wealth and Poverty of Nations*, Abacus, London

Landes, D. S. (2006), "Why Europe and the West? Why not China?", *Journal of Economic Perspectives*, No. 2, ss. 3—22

Menzies, G. (2002), *1421 The Year China Discovered the World*, Bantam Books, New York

Thornhill, J. (2007), "Les misérables: the French are filled with fear and frustration", *Financial Times*, 6 January

22. januar 2007

Home Page: <http://home.bi.no/fag87025/>

² Parallellen til dagens Frankrike er lett å se. En nasjon opptatt av en gloriøs fortid og engstelig for en usikker fremtid. Se Isachsen (2006) og Thornhill (2007).

Arne Jon Isachsen

MÅNEDSBREVET

Februar 2007

DEN HVITE MANNS BYRDE

Hvorfor har Vestens innsats for å få levestandarden opp i fattige land så langt gitt så dårlig uttelling? Er det slik at med mer penger fra rike til fattige land, vil fattigdom forsvinne? Eller er det tvert om – at bistand fortrenger innenlandsk verdiskapning? Hvordan se til at bistanden kommer dem til gode som trenger det? Og hva har India som ikke Kina har når spørsmålet om økonomisk vekst og fordeling kommer på banen?

Mange i Norge er meget begeistret for professor Jeffrey Sachs og hans synspunkter på betydningen av u-hjelp for økonomisk vekst i fattige land. Sachs, som nå er leder for Earth Institute ved Columbia University, stod i årene 2002—2006 i spissen for FNs Millenium Prosjekt, der målet er reduksjon av ekstrem fattigdom innen 2015. For et par år siden kom Sachs ut med bestselleren *The End of Poverty*. Med mer penger og en Big Plan kan man bryte ut av fattigdomsfellen som skyldes tre gjensidige forsterkende elementer; skralle helse, dårlig skole og elendig infrastruktur. ”Det er opp til oss”, sier popartisten Bono i forordet til professorens bok. Og Sachs følger selv opp: ”Success in ending poverty will be much easier than it appears.”

Er gode intensjoner nok?

Mindre kjent i Norge er den skoleretningen som William Easterly etter hvert har blitt en ledende talsmann for, og som hevder at den beste planen ikke er å ha noen plan. Å tro at en stortilt og altomfattende plan for utviklingen av et lands økonomi over en 12—15 års periode kan løse fattigdomsproblemet, viser manglende ydmykhet, hevder Easterly. Ikke at man ikke skal bruke hode og lage planer. Men hva er øvelsens hensikt? ”Plans are nothing; the planning is everything”, som president Dwight D. Eisenhower sa.

Planleggere annonserer gode intensjoner, men har ikke virkemidler som motiverer folk til å sette planene ut i livet. De ser på fattigdom som et teknisk problem som god ingeniørkunst må kunne løse. FNs Millenium Plan for å ende all fattigdom her på kloden er preget av ”utopian social engineering”, skriver Easterly.

William Easterly har 16 års tjeneste i Verdensbanken som profesjonell økonom bak seg, hvori inngikk arbeidet med ”sjokkterapi” for Russland etter Sovjetunionens sammenbrudd i 1991. På dette punktet er han befriende ærlig; i ettertidens lys ser han det meningsløse i strategien som den gang ble valgt. Et Big Bang for Russland der alle markeder samtidig skulle slippes

fri, i troen på at priser og kvanta fort ville tilpasse seg i et dynamisk samspill mellom tilbud og etterspørsel, overså hva de militære ville kalle ”realitetene på bakken”. Eller hvordan makt og muligheter var skjevfordelt i utgangspunktet. Og hvordan den brå overgangen ødela det finmaskede nettverket som var bygget opp mellom statseide foretak, og som på uformelt vis sørget for nødvendige leveringer av varer og tjenester bedriftene i mellom.

Easterly er nå professor ved New York University og leder av NYU's Development Research Institute. Han er også tilknyttet Center for Global Development i Washington DC. I fjor gav han ut boken *The White Man's Burden*, med den talende undertittelen, *Why the West's Efforts to Aid the Rest Have Done so Much Ill and so Little Good*.

Ingen sammenheng mellom u-hjelp og vekst

Troen på at vi i Vesten kan redde Resten er ingen tjent med. Etter femti år med u-hjelp og med mer enn 2.300 milliarder dollar brukt, er mange land og folk fortsatt fattige. En av fem på kloden – det er 1,3 milliarder mennesker, like mange som bor i Kina – har mindre enn én dollar dagen å leve for. Ikke at ikke u-hjelp kan bidra. Gitt på rette måte, og her må vi være både oppfinnsomme og oppmerksomme, sier Easterly, kan penger utenfra være til nytte. Men å tro at u-hjelp kan sikre vedvarende og solid økonomisk vekst, er som å tro på julenissen.

Tallenes tale er like klar som den er trist. For de ti u-landene som hadde *raskest* økonomisk vekst i perioden 1980—2002, utgjorde bistanden i gjennomsnitt 0,23 prosent av BNP. For de ti landene som hadde *lavest* vekst i denne perioden, tilsvarte u-hjelpen fra rike land nesten 11 prosent av BNP. Bistandspenger kan lett fortrenge andre penger, skapt av innbyggerne selv. Hypotesen om at fattige land ikke vokser uten u-hjelp, kan trygt avvises.

U-hjelp øker regjeringers makt. Det fører ofte til korrupsjon. Som ødelegger for utviklingen av det sivile samfunn. Parallellen til hvordan gratis gaver fra naturen kan korrumpere et samfunn er åpenbar. I begge tilfeller er det snakk om en talentløs utnyttelse av de talentfulle i samfunnet. Når det betaler seg bedre å løpe etter gratis penger – det være seg fra olje eller bistand – enn å gjøre gangs arbeid, trekkes talenter bort fra det siste og over i det første.

Hvordan organisere u-hjelpen?

En grunnleggende svakhet ved u-hjelpen og planleggingen som følger med, er fravær av feedback-mekanismer. Hvor mye ønsket endring i atferd får man ut av kronene?

Et talende eksempel er distribusjon av malarianett. Ved å trekke slike nett over seg når man sover, minskes risikoen for insektbitt som kan føre til malaria. I Zambia ble slike nett delt ut gratis. Der, forteller Easterly, ble bare tre av ti nett brukt etter hensikten. Noen nett ble solgt videre til fiskere, andre til bruder for å stase opp sveisen. I Malawi derimot, hvor sykepleiere fikk anledning til å selge slike nett for 50 amerikanske cent – og beholde ni cent selv – fikk nybakte mødre tilgang på dem til en overkommelig pris. Sykepleiere som ikke var uinteresserte i en ekstrafortjeneste, sørget for å ha nett på lager. På fire år gikk andelen barn under fem år som sover under slike nett, opp fra 8 prosent til 55 prosent.

Hvordan skal bistand organiseres? Easterly er helt klar: Glem ambisjoner om å endre et lands politiske system. Gi hjelp til den enkelte. La de fattigste få tilgang på vaksiner, mat, bedre

redskap, vann, skolebøker og sykepleiere. Ved på denne måten å bidra til et sunnere liv med frihet fra sykdom, samt økte kunnskaper og nye ferdigheter, settes den enkelte i stand til å bedre livet for seg og sine. Husk, skriver Easterly, bistand kan ikke gjøre slutt på fattigdom. Det kan bare ”homegrown development based on the dynamism of individuals and firms in free markets” makte.

Men hvorfor “free markets”?

Fordi det i et fritt marked, der den enkelte velger hva som er godt for seg, fremkommer priser som gir incentiver til en god utnyttelse av samfunnets samlede ressurser. Samtidig gir disse prisene feedback til produsentene. Om folk ikke liker det man lager – og man fortsetter å lage det – går bedriften konkurs. Om folk liker det godt, kan man glede seg over solide overskudd. Inntil nye produsenter kommer på banen og konkurrerer prisene ned. Markedet løser koordineringsproblemer som planleggere står helt tafatte overfor. Det skjønnte Deng Xiaoping.

Men markedet er noe mer – og noe viktigere – enn et virtuelt møtested for salg og kjøp. Grunnen til at vi priser markedet, sier Amartya Sen i boken *Development as Freedom*, er den frihet markedet gir den enkelte til å handle med andre. Eller ikke handle. Som et tankeeksperiment, temmelig urealistisk, anta – sier denne beskjedne mannen som fikk Nobelprisen i økonomi i 1998, og som skriver i forordet, der andre forfattere finner det opportunt å skryte av egen viktighet, at han har *unngått* å gi råd til regjeringer og i stedet talt i det offentlige rom – at en fullt ut sentralisert planøkonomi der alle beslutninger om produksjon og fordeling fattes av en diktator, leverte eksakt samme resultat som en markedsøkonomi der hver enkelt av oss bestemte hvor vi ville arbeide og hva vi ville kjøpe. Hvilket samfunn ville du velge?

Ikke så meget nytt under solen

Debatten som nå raser mellom Jeffrey Sachs og William Easterly, er ikke ny.³ På 1940- og 1950-tallet stod Ragnar Nurkse og Paul Rosenstein-Rodan for planleggingstanken og Albert O. Hirschman for en tilnærming i det små. Den balanserte vekstmodellen, som man den gang snakket om, der man samtidig foretar et knippe med investeringer i ulike næringer, som i sin tur virker forsterkende på virksomheten i dem alle, ”... require huge amounts of precisely those abilities which we have identified as likely to be in very limited supply in underdeveloped countries”, skriver Hirschman.

For å lykkes med økonomisk utvikling, må man altså allerede være utviklet i utgangspunktet. Ingen god oppskrift.

Men alle kineserne da?

Hypotesen om at et autoritært regime må til, der beslutninger kan fattes raskt og gjennomføres på disiplinert og effektivt vis, for å få et land på beina rent økonomisk, ser man tidvis fremstilt. Denne modellen, som man gjerne forbinder med Lee Kuan Yew, Singapores sterke mann gjennom mer enn førti år, har gitt materiell fremgang, men begrenset frihet i denne lilleputtstaten. Dagens ledere i Kina ser i mange sammenhenger med begeistring hen til Singapore. I Midtens Rike har et eneveldig kommunistparti som ikke tillater noen opposisjon,

³ Her har du link til Easterly: <http://www.nyu.edu/fas/institute/dri/Easterly/SachsDebates.htm>, og her til Sachs: <http://www.earthinstitute.columbia.edu/about/director/>

levert imponerende økonomisk vekst. Men fra det å slutte at autoritære regimer lettere skaper økonomisk vekst, blir feil. Se på Botswana i Afrika, sier Amartya Sen. En demokratisk oase. Med en imponerende økonomisk utvikling. Mer rimelig er det å legge til grunn at økonomisk frihet og politisk frihet går sammen og virker gjensidig forsterkende. Hos Sen inkluderer begrepet frihet frihet fra overgrep; frihet fra mangel på utdanning; fra mangel på mat; og fra mangel på sikkerhet. Mennesket er ikke fritt før slike grunnleggende behov er dekket.

Da Kina under Deng startet å ta markedet i bruk for koordinering av den økonomiske innsatsen til mer enn en milliard kinesere, hadde landet fordel av et godt utbygd helse- og skolevesen, tatt inntektsnivået i landet i betraktning, minner Amartya Sen om. Frihet fra dårlig helse og fra analfabetisme gjorde kineserne godt i stand til å ta i bruk de mulighetene for individuell utfoldelse som markedet innbød til.

Demokrati som garantist mot hungersnød

India som gjøv løs med marked tolv år senere, var preget av utbredt analfabetisme, stor fattigdom og fravær av basale helsetilbud. Frihet fra sult og fra sykdom var mer fjernt i India enn i Kina. Det kan bidra til å forklare, mener Sen, at det elitistiske India har hatt større startvansker med sin markedsøkonomi enn det i sin tid mer egalitære Kina.

Men India kommer etter. Med en vekst i økonomien på over ni prosent i fjor, har den amerikanske investeringsbanken Goldman Sachs nå oppgradert sin vurdering av vekstpotensialet for India fra 5,7 prosent til 8 prosent for årene frem til 2020.

Amartya Sen minner imidlertid om den fordel India har fremfor Kina i form av et veletablert demokrati. Og selv om fattigdommen er utbredt i begge landene, er det bare Kina som har opplevd hungersnød de siste seksti årene, under Maos katastrofale Store Sprang Fremover, som tok livet av 30 millioner mennesker (1958—1961). Intet demokrati, fattige som rike, har erfart hungersnød. Demokratiet beskytter sine. De som bestemmer skal også gjenvelges. Hungersnød er ingen god måte å sanke stemmer på.

Litteratur

Easterly, W. (2006), *The White Man's Burden. Why the West's Efforts to Aid the Rest Have Done so Much Ill and so Little Good*, Penguin

Hirschman, A. O. (1958), *The Strategy of Economic Development*, Yale University Press

Sen, A. (1999), *Development as Freedom*, Oxford University Press

16. februar 2007

Home Page: <http://home.bi.no/fag87025/>

Arne Jon Isachsen

MÅNEDSBREVET

Mars 2007

NOEN UTENRIKSPOLITISKE TEMAER

Bør Norge innføre euro? Med et spenstig lønnsoppgjør til våren kan resultatet bli høyere rente og sterkere krone enn hva vi er tjent med. Og er spareiveren i Norge i ferd med å bli et problem? I den betydning at resten av verden finner det lite passende å skulle øke sin gjeld til lille Norge i den farten vi nå ser. Hva har det med relasjonen mellom Kina og Amerika å gjøre? Til sist, er vi i ferd med å forgape oss i spørsmålet om råderett over nye havområder?

Bør Norge innføre euro? Klart vi kan. Om vi vil. EU og ECB (European Central Bank) ville elske det. En valuta som bare fem prosent av franskmennene er fornøyd med – hvilken ”boost” ville ikke det gi om oljemektige Norge fant det opportunt å erstatte kronen med euro? Og om nå Italia jages – eller selv finner veien ut – av EMU (European Monetary Union) hvor passende er det ikke da at Norge tar den ledige plassen? Som en rosin i pølsa, norsk inntreden i EMU vil kunne danne foranledningen til prising av olje og gass i euro snarere enn i dollar. Og det må jo være en gedigen fordel for Europa?

Ville euro gjøre lønnsoppgjørene enklere?

Hva ville Norge ha å tjene på kronen ut og euro inn? Ut på vårparten vil Norge erfare solide lønnstillegg. For å demme opp for inflasjonspresset som dermed følger, vil Norges Bank sette fart på rentehevingene. På vel halvannet år har styringsrenten blitt hevet med fra 1,75 % til 4,00 %. Vil nye halvannet prosentpoengene komme i løpet av inneværende år? I så fall kan vi se for oss en markant styrking av den norske kronen. Om vi skulle nærme oss situasjonen for fire år siden – da én euro kostet 7,25 kroner – vil konsekvensene for industrien være, mildt sagt, ubehagelige. Og husk, den sterke kronen kommer på toppen av raskere lønnsvekst og høyere rente.

Sett at vi hadde innført euroen for et par måneders tid siden. Da var markedskursen rundt 8,30 kroner per euro, dvs. tilbake der vi forlot den stabile kurspolitikken i mars 2001. Det er en hyggelig kurs for norske bedrifter som konkurrerer med europeiske. Renten vi i så fall ville hatt i dag, ville vært 3,75 % – bare et kvart prosentpoeng lavere enn den vi selv har valgt.

Hvor viktig er det å ha riktig rente?

Rentens betydningen er lett å overdrive. Se på Irland og Tyskland. De har samme valuta. Og samme rente. Men om de skulle velge fritt selv, skulle Irlands rente, basert på den såkalte Taylor-regelen, vært 6,4 % og Tysklands 2,4 % noen tid tilbake, da den felles eurorenten var 3,25 %.

Klart at renten langt fra har vært optimal for det enkelte euroland. Men om politikken for øvrig innretter seg mot å møte de krav en felles valuta stiller – hvori inngår et mer fleksibelt arbeidsmarked – er ulempen med felles rente til å leve med. Det ser vi i Tyskland i dag. Hvor strukturpolitiske tiltak ser ut til å virke.

Felles mynt gjør det lettere å sammenligne priser over land. Konkurransen skjerpes. Og skjerpe seg må også bedriftene gjøre. Om de skal klare seg.

Men bør Norge innføre euro? Det har jeg ingen klar formening om.

Er sparingen i ferd med å ta overhånd her i landet?

Har Norge gått full sirkel siden 1983 hva gjelder sammenhengen mellom utvinning av olje og bruken av oljepenger? I Tempoutvalget fra den gangen var man bekymret for å øke oljeproduksjonen ut fra tanken om at politikerne *ikke ville klare å spare nok*. I dag kan den motsatte bekymringen snart komme til å gjøre seg gjeldende. Med *så stor spareiver Norge nå legger for dagen* ligger det for inneværende år an til et overskudd i utenriksøkonomien tilsvarende 18 % av BNP.

Hva er problemet?

Pr. definisjon er summen av alle lands handelsbalanser lik null. For alle land med overskudd finnes det land med underskudd.

Det er problemet.

USA klager på Kina

USA, eksempelvis, ligger an til et underskudd på vel 6 % av BNP. Som på den bakgrunn hiver seg over stakkars Kina – med sitt beskjedne overskudd på 700–800 kroner pr. innbygger – og klager Midtens Rike inn for WTO ”... over alleged improper subsidies to Chinese exporters”. En ytterligere appresiering av kinesiske yuan mot amerikanske dollar – godt utover den som har funnet sted siden juli 2005 til i dag, fra 8,28 yuan pr. dollar til om lag 7,75, og bemerk her at en lavere kurs målt på denne måten, betyr en sterkere kinesisk valuta – ville trolig tilfredsstilt amerikanerne – særlig om kineserne hadde vært så dumme å åpne opp for frie kapitalbevegelser, som amerikanerne også maser om, og således lagt seg åpen for at den kinesiske yuan kom i spill.

Kinesernes strategi basert på eksportbasert vekst trenger modifisering. Det er utrolig hvor liten andel av inntektene som går til konsum i fattige Kina. Også i offentlige sektor holder man igjen på innsatsen til helse, pensjon og utdanning, selv om dette nå er under endring, i lys

av ledelsen fokus på utviklingen av ”det harmoniske samfunn” der godene skal deles jevnere. Men at en omlegning mot økt innenlandsk konsum – både privat og offentlig – skal påtvinges via en svingende og kanskje altfor sterk yuan, er lite tilrådelig, i hvert fall sett med kinesiske øyne.

Men kanskje ikke med øynene til finansfolk på Wall Street? Som ser forretningsmuligheter av uante dimensjoner åpne seg om yuan blir konvertibel også for transaksjoner på kapitalbalansen. USAs nye finansminister Hank Paulson var tidligere sjef i Goldman Sachs. Borger det for utidig press på kinesisk valutapolitikk? Hank Paulson har besøkt Midtens Rike mer enn 70 ganger. Med god innsikt i kinesiske forhold la oss håpe og tro at han har en bredere agenda enn valutakurs og kapitalbevegelser i sine samtaler med kineserne.⁴

.... vil noen snart begynne å klage på Norge?

Tilbake til Norge. Vi har 80—90 ganger større overskudd på driftsbalansen pr. innbygger enn Kina har. Hvor rimelig er det at vi fritt skal kunne fortsett med det?

John Maynard Keynes mente at land med overskudd på handelsbalansen skulle ha tilsvarende press eller incentiv til å rette opp situasjonen som land med underskudd. Hva med negativ rente på fordringer akkumulert på utlandet? Undret Keynes. I så fall ville Oljefondet, snarere enn å skulle ha en forventet realavkastning på 4 %, hatt en på kanskje minus 1 %. Hvilket trolig hadde dempet tempoet i utvinningen av olje og gass, og trukket i retning av høyere energipriser mer generelt, og kanskje også ført til mindre lager av uønskede klimagasser i atmosfæren.

I boken *The United States as a Debtor Nation* (2005) foreslår William R. Cline – i tråd med Keynes’ tanker – at USA bør vurdere å pålegge utenlandske eiere av amerikanske verdipapirer en “withholding tax”. Avkastningen synker, og slike papirer blir mindre interessant. Etterspørselen går ned. Dollaren faller. Amerikanske bedrifters konkurranseevne bedres. Og de store underskuddene USA har i handelen med andre land, blir lettere å få ned.

Utvinning av olje og gass, ja, hvor etisk høyverdig er egentlig slik aktivitet overhodet? En utenlandsk journalist som hadde fartet rundt i Kongeriket en ukes tid og snakket med høy og lav, stilte nettopp dette spørsmålet. Selv om vi bare vinner ut oljen og ikke forbrenner den, gjør andre det, og klimaproblemene forsterkes. Burde ikke Norges sterke moralske engasjement i miljøspørsmål føre til at vi tettet alle borehullene i Nordsjøen? Redusere CO₂-utslippene ved å redusere produksjonen av olje og gass.

Hvor rimelige er våre krav om mer hav?

Snakkende om olje, et annet resonnement har slått meg. I 1962 gav myndigheter A. P. Møller enerett over mulige oljefunn på den danske delen av sokkelen. I troen på at det ikke var noe. Men trakk løftet tilbake da oljen piplet frem.⁵ Kan verdenssamfunnet tenkes å anføre et

⁴ Det ser det ut til at Hank Paulson har, se f <http://www.ustreas.gov/press/releases/hp301.htm>

⁵ ”Den første oljeproduksjonen på dansk sokkel kom i gang på Dan-feltet i 1972. Etter hvert ville imidlertid myndighetene bort fra A. P. Møllers enevelde. I 1976 ble det inngått avtale om at A. P. Møller gradvis skulle levere tilbake sine konsesjonsområder.” Se

tilsvarende resonnement for Norge? Hvor rimelig er det at et land med 4,5 millioner innbyggere skal ha eiendomsretten til hva som befinner seg på havbunnen, og under den, i et område som er 5—6 ganger så stort som det grise-grendte landet vi er så heldige å bo i? Hvordan vil vår dokumentasjon om sokkelen utover 200 mil bli vurdert av en faglig og vitenskapelig kommisjon nedsatt av FN?

På UDs hjemmeside svarer man at sammenlignet med andre land, blir ”... våre til sammen rundt 2 millioner kvadratkilometer kontinentalsokkel i nord nokså beskjedent.” Er man ikke her mer beskjeden enn kledelig er?⁶

”Geologiske data viser at de norske kravene er i samsvar med folkerettslige kriterier”. Skriver Øyvind Engen og André Nilsen i en kronikk i Aftenposten 3. november 2005, og fortsetter slik: ”Norges posisjon gir imidlertid uttrykk for stormaktsambisjoner som ikke nødvendigvis står i forhold til vår begrensede handlingsevne som et lite land.”

Stormaktsambisjoner har også vår finansminister når hun til Dagens Næringsliv en lørdag i februar uttaler følgende: ”Hvis vi får 3000 av verdens største selskaper til å støtte opp om målsetningene i Kyoto-avtalen, har vi vært med på å forandre verden. Vi kan utgjøre en forskjell. Vi vet at money talks. Og vi har pengene.”

16. mars 2007

Home Page: <http://home.bi.no/fag87025/>

[http://huset.nopef.no/aktuelt.nsf/6b3d1374f4a9a4d9c125647a0043950d/85538f7c3a737869c1256835003534d8?](http://huset.nopef.no/aktuelt.nsf/6b3d1374f4a9a4d9c125647a0043950d/85538f7c3a737869c1256835003534d8?OpenDocument)
OpenDocument

⁶ Hele svaret går slik: ”Norge har en stor kontinentalsokkel sammenlignet med mange land. Men det er også en lang rekke land som har tildels betydelig større sokkel enn oss. Frankrike har over 10 millioner kvadratkilometer sokkel bare innenfor 200 nautiske mil, på grunn av sine oversjøiske besittelser. Australia, som la fram sin dokumentasjon for Kontinentalsokkelkommisjonen i 2004, mener å ha 3,4 millioner kvadratkilometer sokkel bare utenfor 200 nautiske mil. I et slikt perspektiv blir våre til sammen rundt 2 millioner kvadratkilometer kontinentalsokkel i nord nokså beskjedent.” Se

<http://www.dep.no/ud/norsk/aktuelt/pressesenter/pressem/032081-390002/dok-bn.html>

Arne Jon Isachsen

MÅNEDSBREVET

April 2007

**EIENDOMSRETEN I KINA –
NOE ANNET ENN HOS OSS**

Nylig ble den private eiendomsretten nedfelt i lovs form i Kina. Men fortsatt eier staten all grunn i byene. Og kollektivene – landsbyene – eier all jord på landet. Imidlertid vil nå bygslingskontrakter for grunn som det står boliger på, bli fornyet automatisk. Og bonden som leier jord av kollektivet, får anledning til å selge denne leiekontrakten. Men bare til bønder i samme område. Den nye loven gir bedre beskyttelse mot partipamper som beriker seg selv ved omregulering av land, fra jordbruk til industri eller lignende.

En avklaring av eiendomsforholdene bedrer økonomiens virkemåte. Bankene vil trolig vri sine utlån over til private foretak, bort fra statseide. Omfanget av lån som ikke betjenes, forventes å gå ned.

Den private eiendomsretten i Kina ble avskaffet etter at det Kommunistpartiet, under Maos ledelse, kom til makten i oktober 1949. Det kinesiske kommunistpartiet har fremdeles makten. Like fullt, den 16. mars 2007, under det to-ukers årlige ”Storting”, kalt Folkekongressen, der snau tre tusen utvalgte kvinner og menn – stort sett håndplukket av lokale partiledere rundt om i landet – møtes for å fastsette nye lover for Midtens Rike, ble den private eiendomsretten nedfelt i lovs form.

Loven sidestiller privat, kollektivt og statlig eiendomsrett i Folkerepublikken Kina. Men, og det sies også i loven, det sosialistiske systemet for eiendomsrett i Kina ”is in essence different from the capitalist property system”.

Eiendomsretten i Kina i en historisk sammenheng

I august 1945 var den andre verdenskrigen over. Japan, som allerede i 1931 hadde invadert Mandsjuria for i 1937 å gå løs på Kina, overgav seg betingelsesløs. Kommunistene under Maos ledelse og Kuomintang under Chiang Kai-sheks hadde lyktes med å kaste den felles fienden på havet. I oktober året etter bryter borgerkrigen løs i Kina. Mao med sin bondehær går seirende ut av den. Chiang Kai-shek flykter med sine folk til Taiwan. Den 1. oktober 1949 erklærer Mao opprettelsen av Folkerepublikken Kina.

I starten går Mao forsiktig frem. Bondestanden – snarere enn noe proletariat i byene – hadde dannet ryggraden i Folkets frigjøringshær. Som hadde vunnet Kina for Mao. Nå forventer bonden noe tilbake. Allerede i 1950 blir ny lov for omfordeling av jord vedtatt. Flere hundre millioner dekar dyrkbar mark gis til tre hundre millioner bønder. I gjennomsnitt to-tre *mu* til hver – der én *mu* er to tredjedels dekar.⁷

Imidlertid var tanken aldri et privat jordbruk i Kina. Allerede etter et par år ble en gradvis kollektiviseringsprosess satt i gang. På slutten av 1950-tallet var alle bønder organisert i kooperativer, med mellom hundre og tre hundre familier i hvert. Den enkelte families inntekt var basert på opptjente arbeidspoeng.

Så gikk Mao helt av hengslene. Først ved Det store spranget fremover (1958—1960). Kollektivisering av kinesisk landbruk og satsning på økt stålproduksjon skulle bringe Kina fremover i et voldsomt byks. Kinesiske jordbruksarbeidere ble i stor stil ført over til stålproduksjon. Matproduksjonen sank. Og folk sultet i hjel. Tredve millioner på tre år. Noen år senere ble Kulturrevolusjonen (1966—1976) satt i verk. Der all autoritet ble kastet over bord. Og Kina degenererte ut i den rene lovløshet. Så døde Mao. På Partikongressen i desember 1978 fremstod Deng Xiaoping som Kinas nye, sterke mann.

”Det spiller ingen rolle om katten er svart eller hvit, bare den fanger mus”, er et av Deng Xiaopings kjente fyndord. Da bøndene i Xiaogang, en liten landsby i Anhui-provinsen, lyktes med en dramatisk økning i jordbruksproduksjon, basert på at den enkelte bonde beholdt produksjon utover en fastsatt kvote, innså pragmatikeren Deng at et tilsvarende system ville være godt for alle Kinas millioner av bønder.

Midt på 1980-tallet var all landbruksproduksjon i Kina basert på hva som fikk betegnelsen *Household Responsibility System*. Bøndene må selge en gitt mengde jordbruksprodukter til staten eller de lokale myndighetene til en fast og lav pris. Alt overskytende kan selges fritt i markedet til de priser man der kan oppnå. Selve jorda er i kollektivt eie.

Mens kollektivene – eller landsbyene – eide jorda på landet, stod staten som eier av gård og grunn i byene. Med ønsket om at eierskapet til boligen skulle gå over fra staten til den enkelte, la myndighetene forholdene til rette for at folk kunne kjøpe det huset eller den leiligheten de selv bodde i. På slutten av 1990-tallet skjøt utviklingen fart. I mange kinesiske byer eier i dag et flertallet leiligheten de bor i.

Nærmere om hva eiendomsretten i Kina består av

Fortsatt eier staten eier all grunn i byene. Vanligvis er leieavtaler av tomter 40 år ved kommersielle bygninger og 70 år for boligblokker. Imidlertid blir denne leieavtalen for boligblokker – eller bygsling ville vel vi kalle det – automatisk fornyet ved utløpet av leieperioden. Det er nytt ved loven av 16. mars 2007. For bygårder bestående av selveierleiligheter presiserer den nye loven det felles ansvar eierne har for fellesareal som bakgård, parkeringsplass, heiser og kjeller.

Jorda på landet er fortsatt i kollektivt eie. Landsbyene, av hvilke det finnes over 900.000, eier skog og fjell; innmark og utmark; elver og innsjøer: sportsarenaer og skolestuer; sykehus og

⁷ Se kapittel 2 i Saich, T. (2004), *Governance and Politics of China*, Palgrave Macmillan, New York.

produksjonsbedrifter. Den enkelte bonde kan få avtale om å *bruke* en tilmålt teig. Og eventuelt betale en årlig leie for denne retten. En slik rett til å dyrke jorda er vanligvis begrenset til tre år. Den nye loven, som trer i kraft 1. oktober 2007, gjør det klart at bonden kan *selge* en slik leiekontrakt. Men bare til andre bønder i landsbyen. Og da for den perioden som gjenstår.

Den nye loven om eiendomsrett gir bonden og hans landsby langt bedre beskyttelse mot de overgrep partipamper og ledere på regionalt nivå daglig utøver. Nemlig omregulering av land som folk i landsbyen har kollektiv råderett til, til industri eller annen virksomhet, med kun en symbolsk godtgjørelse til dem som dermed mister hele eller deler av sitt næringsgrunnlag. Denne praksisen skal det bli satt en stopper for. Ekspropriering og omregulering av land skal skje i ordnede former og til riktige priser.

Noen politiske vurderinger

Ikke én kvadratmeter jord eller grunn i Kina kan, så langt jeg har forstått det, eies privat av den enkelte, i vår fulle mening av ordet. Kinesere i byer og på landet må nøye seg med ulike former for bygslingskontrakter. Fremveksten av en stand med selveiende bønder skal Det kinesiske kommunistpartiet ha seg frabedt. Og det – ut fra Partiets målsetninger – av lett forståelige grunner. En klasse med storbønder, med beina stødig plantet på egen grunn, kunne over tid fremstå som en maktfaktor. Som kunne utfordre det etablerte maktapparat, de fem prosent av befolkningen, eller de 70 millioner kinesere, som er medlem i Partiet, og som i stor grad har kommet opp i systemet ved egen flid og dyktighet, tidvis ved metoder som ikke tåler dagens lys, og som når lyset likevel faller på metodene, gjør at noen må ta sin hatt å gå, om de er så heldige å ha en hatt – og et hode å sette den på – etter at korrupsjon eller annen form for misligheter er avdekket og meldt inn til rette disiplinære instanser.

Selv om Kinas toppledere i stadig økende grad tar markedet i bruk – dvs. gir folk alternativer å velge mellom både som arbeidstakere, boligsøkere og konsumenter – er man null interessert i å gi folk alternativer å velge mellom hva gjelder styre og stell i Midtens Rike. Partier er – og skal forbli – den førende politiske kraften. Selv i den nye loven som her omtales, hvis kjerne er likestilling mellom statlig, kollektiv og privat eierskap, blir det presisert at staten skal se til at dagens økonomiske system i Kina, med offentlig sektor som en ledende kraft, opprettholdes.

Konsekvenser av loven om eiendomsrett i Kina

Utviklingen i Kina har tvunget frem en avklaring av eiendomsretten. Krangel om hvem som eier hva må begrenses. Og likeledes mulighetene for korrupsjon og utbytting som bl.a. omregulering av land innbyr til.

Hu Jintao – Kinas øverste leder – er meget opptatt av å utvikle Kina til et ”harmonisk samfunn”.⁸ De tusenvis av opptøyer man hver måned opplever på landsbygda i Kina, og som i all hovedsak har med omregulering av land å gjøre, er det håp om vil synke når eiendomsforholdene blir klarere.

⁸ Dalai Lama har en interessant observasjon her: ”Mr Hu’s constant emphasis on a ‘harmonious society’ suggests that something is missing” (*The Economist* March 31st 2007).

Videre vil en avklaring av eiendomsforholdene bidra til en bedring av økonomiens virkemåte. Når man vet hvem som eier hva, blir det lettere å utvikle privat sektor i Kina. Risikoen ved å gjøre forretninger blir mindre. Trygghet for egen eiendom reduserer incentiver til å akkumulere verdier i andre land. Kapitalflukten går ned. Og tilgang på midler for investeringer i Kina øker.

Men trolig viktigere – i et land med en investeringsrate på om lag 40 prosent, og der bankene stadig må skrive ned lån som uerholdelige, dvs. at investeringene, i stor grad i statseide foretak, ikke har vært lønnsomme – er det forhold at utlån til private, som nå kan stille troverdig pantesikkerhet for lån, vil ta seg opp. Den vridningen i bankenes utlån bort fra statseide selskap, som fremdeles tar over halvparten av alle utlånene, men som står for betydelig lavere andel av den samlede verdiskapningen i landet, borger for *bedre kvalitet* på de prosjekter som i fremtiden får finansiering.

Om man erverver fast eiendom i god tro – men selgeren, viser det seg, eide ikke det han solgte – vil man likevel beholde eiendomsretten, om man altså var i god tro, prisen var passende, og overdragelsen registrert hos myndighetene. Den uærlige selger skal svi – ikke den naive kjøper. Ved denne pragmatiske bestemmelsen legges forholdene bedre til rette for fusjoner og oppkjøp. Hvilket letter omstruktureringen av næringslivet.

Privat eiendomsrett – på linje med statlig og kollektiv – krever oversikt over hvem som eier hva. Eiendomsbesittere må nå se til at hva de eier blir behørig registrert. Staten står foran en solid utfordring – etablering av et sentralt register over all eiendom i Kina.

Vil de nye reglene for eiendomsretten håndheves slik de sentrale myndighetene i Beijing legger til grunn? Eller vil lokale partipamper og andre i maktposisjon, med liten sannsynlighet for at noe skjer, fortsette sin utbytting av fattige bønder? Det vil si ta fra dem land, uten kompensasjon, eller med minimal sådan, og således unnlate å etterleve de nye reglene som toppledelsen i Beijing nå setter sin kraft bak. ”Himmelen er høy og keiseren er langt borte”, heter et gammelt, kinesisk ord. Gjelder det fortsatt?

20 april 2007

Home Page: <http://home.bi.no/fag87025/>

Arne Jon Isachsen

MÅNEDSBREVET

Mai 2007

**NOEN BETRAKTNINGER
OM KLIMAPOLITIKK**

Klimapolitikk – som all annen politikk – består i å endre rammebetingelser. Prinsipper for god miljøpolitikk må også ta praktiske hensyn. Opplegget med salg av klimakvoter som Kyoto-protokollen legger opp, er lite robust. Dessuten inviterer det til korrupsjon. Om man skal komme noen vei med klimagassproblemet, tror jeg det administrativt enkle systemet med avgift på CO₂-utslipp må settes i verk, på global basis.

Alle snakker om det. Og noen gjør noe med det også. Reduserer utslippene av klimagasser. Utfordringen er grei: Hvordan se til at verden etter hvert kommer ned på samlet utslipp av klimagasser som denne vår klode kan tåle?

Jeg minner om at CO₂-utslipp er et globalt problem. Således spiller det ingen rolle hvem som reduserer utslippene eller hvor denne reduksjonen finner sted. Hundre tonn mindre CO₂-utslipp fra Norge er verken mer eller mindre verdifullt for kloden enn hundre tonn mindre CO₂-utslipp fra Afrika eller fra Kina.

Klimapolitikk – som all annen politikk – består i å endre rammebetingelser. Når avisene lager oppslag om at Stoltenberg bør skifte ut oljefyren, ellers er han ikke miljøvennlig, tar de mannen og ikke ballen. Som statsminister har vi rett til å forvente at Jens arbeider hardt og målbevisst for en bedre klimapolitikk. Som villaeier står han fritt til å velge hvordan holde huset varmt.⁹

I vår iver etter å bidra til en bedre klimapolitikk – hvilket betyr endring i både egen og andres atferd – kan det politisk og moralsk korrekte lett komme på kollisjonskurs med det økonomisk fornuftige og det klimamessige virkningsfulle.

Prinsipper for god miljøpolitikk må også ta praktiske hensyn. Hva er mulig å få til? Hvordan vil handel i kvoter fungere sammenlignet med avgift på forurensende virksomhet? Hvor lett er det å kontrollere at det som loves i form av mindre CO₂-utslipp, også leveres?

⁹ Om han ønsker å beholde taburetten – som statsminister – kan han likevel finne det formålstjenlig å skifte ut oljefyren til jordvarme, om det er den politiske mest korrekte måten å holde huset varmt på valgdagen vel to år frem i tid.

BOKS: GI MEG DE BRENNENDE

Økonomer er gjennomgående noen tørre typer. De tror at alt kan ordnes gjennom oppfinnsom bruk av priser og markeder. Lite engasjement og begeistring der i gården.

Hvor ville vi vært i miljøpolitikken om ikke de brennende engasjerte hadde stått på barrikadene? Bellona og andre NGO-er har gjort en glitrende jobb i å få klimaproblemet på dagsorden. Al Gore – han som en gang gikk under betegnelsen USAs neste president – har likeledes hatt et smittende engasjement, jmf. filmen *En ubehagelig sannhet*. Interessant er det også at delstaten California har sluttet seg til Kyotoprotokollens krav om reduksjon av klimagassutslipp selv om ikke USA gjør det.

Også en del bedrifter har gått foran med ambisøse mål for miljøet, som storbanken HSBC, PC-produsenten Dell og oljeselskapet Shell.

Engasjement og tiltak som her nevnt, virker oppdragende og informerende på den jevne borger. En god politikk for et renere miljø blir lettere å gjennomføre. Men ting kan gå for langt. Den moralske pekefingeren som ristes oppunder våre neser, om vi gjør miljømessig feil ting, har jeg liten sans for. Avlatshandel i form av ”frivillig” betaling for CO₂-fangst som flyreiser skaper, synes jeg heller ikke om. Om frivillighet var et prinsipp man kunne legge til grunn i skattepolitikken, ville kommunismen hatt mye for seg; yte etter evne og motta etter behov. Å la de uvillige unnsnippe betaling som forurensning ved flyreiser skaper, er ikke det, om du tenker deg nærmer om, bare tull?

Praktisk politikk – en forenkling

Om vi antar at de problemene Norge får pga. utslipp av CO₂ ene og alene skyldes de utslippene vi selv står for, blir det lettere å drøfte konkrete strategier for en bedre klimapolitikk. Anta videre at det er enighet om at norske CO₂-utslipp må reduseres til det halve i løpet av en fem-års periode for så å stabiliseres på dette lavere nivået. La oss se nærmere på fire mulige strategier. Her er den første:

Alle – både husholdninger og bedrifter – pålegges i løpet av fem år å halvere sine CO₂-utslipp, fra det nivået de hadde i fjor.

Stoltenberg kan fortsatt fyre med olje hvis han det vil. Men trolig vil han måtte spe på med elektrisk varme, ha det litt kaldere hjemme, kjøre mindre med bil og reise mindre med fly for at den påbudte halvering av husholdningens CO₂-utslipp skal la seg realisere. For næringslivet vil halvering av CO₂-utslipp gå greit for noen bedrifter. Billig og enkel teknologi for rensing finnes allerede i markedet. Andre bedrifter vil måtte innstille seg på å innstille virksomheten. Eller trappe kraftig ned.

Strategi nummer to ser slik ut:

En storstilt opplysningskampanje, pluss sporadisk belønning ved mer miljøriktig atferd.

Fra Al Gores film *An Inconvenient Truth* husker jeg bare ett energisparende tiltak; heng nyvasket tøy til tørk og la tørketrommelen hvile. I Danmark har ett blant mange miljøtiltak vært å belønne elektriske forretninger ved salg av energigjerrige kjøle- og frysenskap. I Norge kunne man satse mer på subsidiering ved overgang til jordvarme av hus. Salg av ovner som bruker miljøvennlig pellets til fyring, kunne blitt fritatt for moms. Og budsjetttrammer for stønader til folk som vil bedre isolasjonen av sine hus, for derved å få ned fyringsbehovet, kunne utvides.

Vi er da kommet til strategi nummer tre:

Avgift på utslipp av klimagasser. Samme avgift uansett hvem som slipper CO2 ut, og hvor den slippes ut.

Anta at en slik avgift innebærer en fordobling i prisen på bensin, fra 11 til 22 kroner literen. De fleste av oss vil da prøve å knappe inn på bilbruken. "De rike" derimot vil bry seg døyten om en dobling av bensinregningen – de vil kjøre like mye som før. Faktisk vil noen komme til å like det – kjøene er kortere, og man kommer raskere frem. Det kan invitere til økt bilbruk. Og oppleves som urettferdig av mannen i gata.

For virksomheter der billig rensing er tilgjengelig, vil egnet utstyr bli installert. Om rensing koster mer enn avgiften, vil man betale for egne utslipp. I forkant kan man ikke vite hvordan en lik avgift på all CO2 vil virke på landets samlede utslipp. Om virkningen er for tam, vil en heving av avgiften måtte vurderes. På den annen side, dynamiske effekter må det tas høyde for. Avgift på klimautslipp vil stimulere til utvikling av ny og rimeligere teknologi. Over tid vil stadig flere bedrifter finne det regningsvarende med hel eller delvis rensing. En strategi basert på avgift er relativt enkelt å administrere. Dette er noe myndighetene har lang erfaring med.

Den fjerde og siste strategien som her diskuteres, kommer nå:

Alle bedrifter i Norge og alle husholdninger får beskjed om å redusere sine CO2-utslipp til det halve. Samtidig dannes det et marked for salg av overoppfylte kvoter til dem som ikke holder seg innen egen kvote.

Denne strategien gjør bruk av både pisk og gulrot. Et slikt opplegg sikrer at man oppnår målet – en halvering av utslippene. Bedrifter som har tilgang på rimelig renseteknologi, vil gjøre bruk av den. Renser man mer enn pålagt får bedrift kvoter å selge. For bedrifter der egnet teknologi for rensing ikke finnes eller er altfor kostbar, innebærer denne strategien en oppmuntring til utvikling av mer miljøvennlige produksjonsmetoder. Husholdninger som legger om stilen og sparer inn mer enn halvparten av tidligere utslipp, vil tjene penger på å selge overskytende kvote.

De fire strategiene målt opp mot hverandre

Strategi nr. 1 er for bastant. Samfunnet pådrar seg unødig høye kostnader om alle skal halvere sine CO₂-utslipp uansett hvor lett eller vanskelig (billig eller dyrt) dette er. Dessuten vil det ikke være noe incentiv til ytterligere reduksjon når man først har halvert egne utslipp.

Strategi nr. 2 kan passe godt inn i en innledende fase når arbeidet med å få miljøproblemene på dagsorden står sentralt. Men å tro på julenissen – at opplysningskampanjer og sporadiske og usystematiske subsidier vil gi en varig løsning på klimagassproblemet – er neppe å anbefale.

Strategi nr. 3 – å legge en avgift på det man vil begrense, nemlig utslipp av CO₂, og samme avgift uansett hvem som slipper kulldioksyd ut og hvor i landet det skjer – er vel verdt å vurdere. Ulempen, at man ikke i forkant vet hva som er passende avgift for å lykkes med en halvering av de samlede utslippene, må vurderes opp mot den store fordelene dette tiltaket har: Det er enkelt å iverksette og å overvåke. Uheldige fordelingsvirkninger av en generell CO₂-avgift måtte man se nøyer på. Hva kan staten gjøre med de avgiftskronene som kommer inn, for å bøte på uønskede bivirkninger?

Utgangspunktet for strategi nr. 4 er det samme som for strategi nr. 1; alle må halvere sine utslipp av klimagasser. Det betyr at bedrifter som anvender lite miljøvennlig teknologi, får større kvoter enn foretak som tidlig tok i bruk miljøvennlige produksjonsmetoder. Godt mulig vil noen bedrifter under et slikt opplegg legge ned virksomheten eller trappe ned til et minimum. Og leve godt på inntektene som salget av klimakvoter bringer inn. Husholdninger som legger om livsstilen og reduserer klimautslippene til under det halve, vil tjene gode penger på salg av utslippskvoter.

Praktisk politikk – vi nærmere oss virkeligheten

Forurensning ved klimagasser er et *globalt* problem. Det nytter ikke utelukkende med en *nasjonal* politikk på feltet. Hva gjør så *verden*?

Det man til nå har fått til er Kyotoprotokollen som trådte i kraft i 2005, etter at Russland, etter påtrykk fra EU, ratifiserte denne avtalen. Kyoto gjelder ut 2012. De undertegnende rike landene har forpliktet seg til innen den tid å ha redusert utslippet av klimagasser til fem prosent under nivået de hadde i 1990.

På bakgrunn av Kyotoprotokollen er det etablert opplegg for salg av klimakvoter. Clean Development Mechansim (CDM) kalles dette systemet. Om du installerer rensaneanlegg i en bedrift i et u-land og dermed tar ned verdens CO₂-utslipp, kan du slippe å rense selv. I teorien en kostnadseffektiv måte å redusere globale utslipp av klimagasser på. Men særdeles vanskelig å få til å fungere i praksis. Systemet er ikke enkelt å etterprøve. Installering av rensaneanlegg er en ting. Bruken er noe annet. Eller som Ruth G. Bell sier i en artikkel i *Foreign Affairs* i 2006: "... even plants (in China) equipped with superior pollution equipment do not run those controls when doing so proves inconvenient".¹⁰ I tillegg inviterer slik hestehandel til korrupsjon i stor stil.

¹⁰ "What to Do About Climate Change" av Ruth Greenspan Bell i *Foreign Affairs*, May/June 2006, s. 109.

Om man skal komme noen vei med klimagassproblemet, tror jeg det administrativt enkle systemet med avgift på CO₂-utslipp må settes i verk, på global basis.¹¹ Den enkelte aktør står fritt til å redusere utslippene og således betale mindre i avgift. Incentivene for å utvikle og å ta i bruk ny teknologi kommer på plass.

En annen fordel med avgift på utslipp av klimagasser, fremfor omsetning av kvoter, er større stabilitet i rammebetingelser. Kvoteprisene – har vi allerede erfart – svinger kraftig. Og med et imperfekt marked er prisene langt fra sammenfallende over de ulike selgere. En avgift som holdes konstant, er det lettere for næringslivet å forholde seg til.

18. mai 2007

Home Page: <http://home.bi.no/fag87025/>

¹¹ *Financial Times* er på linje med meg her. Eller kanskje er det motsatt? Den 26. april 2007 stod følgende å lese i denne avisen: "... carbon markets leave much room for unverifiable manipulation. Taxes are better..."

Arne Jon Isachsen

MÅNEDSBREVET

Juni 2007

REFLEKSJONER OM STORPOLITIKK

Frykter USA et mektig Kina? Vil det komme til et oppgjør mellom den etablerte hegemon og den fremvoksende? Eller er Kina og USA forspent med politikere og byråkrater som vil hindre en slik utvikling? Kina har store utfordringer på sin kant: Hvordan løse lokale miljøproblemer? Hvordan fordele godene jevnere? Japan kjenner presset. I en ny grunnlov kan klausulen om pasifisme tenkes tatt ut. Med en styrket – men lite diversifisert – økonomi viser Russland nye muskler. Europa har meldt seg ut. Stormaktambisjoner er vi vokst fra.

Verden har en svekket hegemon. USA brukte dårlig det vindu av muligheter som først kommunismens fall gav, og deretter det vindu i form av sympati som terrorangrepet 11. september 2001 førte til. "Go it alone" var neppe lurt. USA gikk til krig mot Irak på falskt grunnlag.

Selv om USA har tøyd seg langt rent militært, er det likevel slik at intet annet land kan matche Amerika i "hard power". Av verdens samlede forsvarsutgifter på vel 1.200 milliarder dollar i 2005 stod USA for nær 500 milliarder dollar. Dette er likevel bare fire prosent av Amerikas BNP – eller under det halve av hva forsvarsbudsjettet tok under Vietnamkrigen. Kina, i henhold til offisielle tall, tilgodeså det militære med vel 100 milliarder dollar dette året, eller knappe halvannen prosent av verdiskapningen i landet.

Kina rustet opp

Imidlertid vokser Kinas forsvarsutgifter kraftig – med hele 18 % i 2007. Hvordan denne satsningen på rå makt kan forenes med slagordet "Peaceful Rise" – som senere ble endret til "Peaceful Development" – stilles det nå spørsmålstegn ved. Er det strategien fra 1860-tallet som på nytt settes ut i livet? Den gang innså myndighetene i Kina at man måtte lære seg til å leve med Vesten og også lære av dem. Isolasjon for Midtens Rike var ikke lenger noen opsjon. En strategi basert på fred utad for oppbygging av slagkraft innad, i ikke liten grad ved anvendelse av utenlandsk teknologi, for derved å kunne komme sterkere tilbake senere, var hva man la til grunn. Er det noe tilsvarende vi i dag opplever?

"Peaceful Rise" sier Lee Kuan Yew, Singapores tidligere statsminister og nå "minister mentor", er en "contradiction in terms." Mon tro om det egentlige målet er regional dominans? Hvori inngår at Taiwan faller tilbake i folden, dvs. blir del av Kina?

Professor John J. Mearsheimer ved Chicago University ser pessimistisk på situasjonen. Kinas fremvekst vil måtte føre til konflikt med USA. Historien kan ikke vise til eksempler på at en etablert hegemon lar en ny vinne frem. Hvorfor gikk USA til krig mot Tyskland i 1917? Fordi keiserriket lå an til å vinne den verdenskrigen som den gang raste, og ville i så fall kunne blitt en utfordrer for Amerika, mener professoren. Et kvart århundre senere måtte også Japan stoppes – et imperium i Stillehavet under japanske keiserdømme var ikke forenlig med USAs interesser. Etter den andre verdenskrigens slutt sørget USA for at Tyskland og Japan forble militært svake.

USA ønsker å bevare sitt regionale hegemoni i den vestlige verden og samtidig se til at det har betydelig innflytelse i andre deler av verden. Det er helt klart ikke i Amerikas interesse at Kina blir regional hegemon i Asia. Her vil USA få med seg Japan, Vietnam, Sør-Korea og Russland, som, når det kommer til stykke, ikke vil like et for mektig Kina, hevder professor Mearsheimer.

Andre er mindre dystre i sine prognoser. Både Kina og USA har politikere og byråkrater som vil hindre at konflikter disse to landene imellom vil utvikle seg til en krig, mener forskere ved tankesmia Brookings i Washington D.C. Videre har kineserne egeninteresse av at atomvåpenprogram i Nord-Korea og Iran holdes i tømme. Men Amerika må følge med. Fokus på 1,3 milliarder muslimer må ikke stenge for fokus på 1,3 milliarder kinesere. Kina er blitt flinkere til å bygge ut relasjoner med andre land. Se bare hvordan staute, amerikanske allierte som Australia og Sør-Korea stadig er mer lydøre overfor kinesiske synspunkter. Også relasjonen til Japan har på enkelte områder kommet inn på et bedre spor. Kina og Japan, sammen med Vietnam og Filippinene, samarbeider om utvinning av olje på havområder der delelinjer ikke er avklart.

Taiwan er en varm potet – eller kanskje bare lunken?

Det "farligste" temaet i relasjonen mellom Kina og USA er Taiwan. Ønsket om en formell frigjøring fra Fastlands-Kina er et tilbakevendende tema på Taiwan. Men uten den sikkerheten USA kan tilby – og som sist ble aktivert under Bill Clinton da han sendte et par hangarskip til området i en periode Kina drev med militærøvelser rettet mot Taiwan – er øya fortapt. USA kommer i et dilemma. Som det heter i boken *The Art of War* skrevet for to tusen år siden av Sun Tzu: "Judicious warlords know when to fight and when not to fight". Man skal ikke svikte sine venner. Men om USA vil risikere en krig mot Kina over Taiwan, er vel heller ikke opplagt. Kanskje vil Taiwan med tiden få en ordning med Kina som Hong Kong fikk i 1997, under slagordet "ett land – to systemer".

I økende grad har legitimitet som Det kinesiske kommunistpartiet gjør krav på og trenger, kommet fra den økonomiske fremgangen Partiet kan vise til. "Never change a winning team". Men her er to problem. De enorme skadene på natur og miljø som veksten fører med seg. Og bønder i hundretalls millioner for hvem fruktene av den økonomiske fremgangen stort sett har uteblitt. Vil et "demokrati med kinesiske kjennetegn" presse seg frem? I så fall kan det tenkes å skje ovenfra. Ved en gradvis åpning av debatt og demokrati innen Partiet (og her er det snakk om 70 millioner mennesker). Bemerk at begrepet demokrati, som enkelte andre begrep, har annen mening i Kina enn hos oss. Demokratisk sentralisme er noe kommunismen kan gå god for. Diskusjoner internt. Men når beslutning er fattet, er diskusjonen over. Og med bare

ett parti, er den således også over i det offentlige rom. Demokrati basert på frie valg der ulike partier konkurrerer om velgernes gunst tror jeg ligger flere tiår frem i tid i Kina.

Et demokrati aldri har gått til krig mot et annet. Om vi tror at slik vil det også være i fremtiden, vil en utvikling i demokratisk retning i Kina være av interesse for USA og også for resten av verden.

Japan føler presset

Japan, sier The Economist at en myndighetsperson i landet sier, spiller "a huge great game" hvor landet må konkurrere med et fremadstormende Kina og med et "newly confident Russia", om ressurser, makt og prestisje. USA er opptatt av at Kina blir "a responsible stakeholder" i det globale bildet. Det gjelder i forhandlingene med Nord-Korea. Og det gjelder i miljøpolitikken. Hvor Kina ligger an til å passere Amerika hva gjelder utslipp av klimagasser. Kina blir enklere å ha med å gjøre om Japan bedrer sitt forhold til Midtens Rike, bl.a. ved erkjennelse av realiteter omkring begivenheter under den siste krigen.

Japan ønsker å spille en større rolle rent militært. Shinzo Abe, som overtok som statsminister i september 2006, er den første leder i etterkrigstidens Japan med egen forsvarsminister. Kinas nedskyting av egen satellitt og Nord-Koreas atomvåpenprogram, hvori inngår raketter som kan levere sine bomber i Japan, ligger bak beslutningen om økt militær satsning. En videre opprustning kan kreve en ny grunnlov der klausulen om et pasifistisk Japan tas ut. Rent sikkerhetspolitisk er Japan helt avhengig av USA. Tokyo ønsker å forsterke samarbeidet med USA, men vil ikke gjerne underkaste seg Washington.

Et samarbeid med India er også underveis. Kina og Russland ser tegningen; et Japan som ønsker å begrense deres makt. Men Russland har energikortet å spille. Japans interesser i gassfeltet Sakhalin-2 ble nylig blokkert av den russiske stat.

Russland etter Putin

Også i Europa bruker Russland oljen og gassen for hva det er verdt. Forsøket på å splitte EU, ved å ha separate leveringsavtaler med de enkelte land, setter solidariteten i EU på prøve. Nylig ble Tyskland enig med Russland om en rørledning under Østersjøen utenom de tre baltiske landene.

Hva med Russland etter Putin? Og hva med Putin? Våren 2008 går han av som president. For deretter å bli styreformann i Gazprom? I så fall vil han igjen få med Gerhard Schröder å gjøre – Tysklands forrige kansler – som nå har et engasjement for dette russiske statsoljeselskapet. Enn så lenge vet Putin å markere Russlands interesser med stadig større kraft. Statsfinansene er så gode som aldri før. Valutareservene er på mer enn 460 milliarder dollar, inklusive et statlig oljefond etter norsk mønster på over 100 milliarder dollar. Det gir tillit til fremtiden og tyngde i internasjonale fora. Men Russlands økonomi er sårbar. En tredjepart av statens inntekter kommer fra oljesektoren. Et kunnskapsbasert næringsliv basert på avansert teknologi har man sett lite til. Kanskje med unntak av våpenproduksjon hvor Russland har stor eksport. Korrupsjonen flourerer. På listen til Transparency International finner vi Russland på 121. plass, etter land som Albania og Zambia. Utviklingen i retning av et uavhengig rettsvesen synes reversert, jf. Yukos-Khodorovsky-saken. Den ønskede diversifiseringen og

privatiseringen i økonomien har ikke funnet sted. På tilsvarende vis, kunne man si, er samfunnet lite diversifisert. Intet borgerskap med røtter langt tilbake i tid. Ingen tradisjon for demokratiet og rettsstaten. Russland gikk fra livegenskapen under tsaren til diktaturet under kommunismen. Russland er mer sårbar enn vi kanskje tenker oss. Problemene med islamske utbryterregioner som Tsjetsjenia og Dagestan gjør ikke situasjonen enklere.

Ser vi klare tegn til en verden der en nedadgående spiral for anskaffelse av militært utstyr er i ferd med å vende oppover? Det frykter Hans Blix – tidligere svensk utenriksminister – som ledet arbeidet med ikke å finne masseødeleggelsesvåpen i Irak. Alle tre – Kina, Japan og Russland – har stormaktsambisjoner. De vet alle hvordan det er å befinne seg på toppen av kranskaka. Og vil gjerne tilbake dit.

Har Europa meldt seg ut?

Europa – ser det ut for – har reonsert på det å skulle være en stormakt. Den nødvendige militære satsningen er det ganske enkelt ikke politisk grunnlag for. Kan dette endres? Om verden blir et langt mer utrygt sted å være, kan vel en militær opprustning bli aktuelt. Men vil en oppbygning av mer militær kraft i så fall skje i landene enkeltvis? Eller på felles basis og under felles kommando i regi av EU? Om man tror at nasjonalstaten forblir den sentrale aktøren, fremstår det siste alternativet som lite realistisk.

15. juni 2007

Home Page: <http://home.bi.no/fag87025/>